

Пузирьов М. С.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби України

СУЧАСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО НАСИЛЬСТВА (РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ О. Г. МИХАЙЛИКА «НАСИЛЬСТВО В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА»¹)

Не викликає жодних сумнівів, що ефективне функціонування установ виконання покарань (далі – УВП) України є запорукою не лише досягнення такої соціально значимої мети, як виправлення і ресоціалізації засуджених, а й забезпечення безпеки засуджених, персоналу органів і УВП, інших осіб, які перебувають на території пенітенціарних інституцій, а також таких рівнів безпеки, як локальна (поблизу розташування УВП), регіональна та національна. Важливо зазначити, що одним із головних критеріїв, за якими оцінюється ефективність функціонування УВП, є рівень захищеності засуджених і пенітенціарного персоналу від насильства в умовах місць несповоди. Крім того, рівень пенітенціарного насильства (або стан захищеності суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин від насильницьких посягань) виступає «лакмусовим папірцем» оцінки реформ, що нині проводяться під егідою Міністерства юстиції України у сфері забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації.

Зазначений напрям оперативно-службової діяльності УВП актуалізується і в силу конституційного положення, закріпленого у ст. 3 Основного Закону України, за яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Незважаючи на важливість кримінально-правової охорони й кримінологічного забезпечення УВП за напрямом запобігання пенітенціарному насильству, комплексне й ґрунтовне дослідження цих проблем досі не проводилося. Саме тому монографія О. Г. Михайлика «Насильство в установах виконання покарань України: теорія і практика» є вагомим внеском у науку кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права в силу комплексного характеру розробленої автором проблематики.

З огляду на окреслену проблематику структура монографічної роботи є досить розгалуженою та продуманою. Важливо, що в основу побудови наукового дослідження лягла авторська класифікація різновидів насильства в УВП України (насильство до засуджених із боку засуджених; насильство до персоналу з боку засуджених; насильство персоналу до засуджених), що відображає самотутній методологічний підхід автора та є складовою частиною запропонованої системи (загальносоціальних, спе-

ціально-кримінологічних, індивідуально-профілактичних) заходів запобігання насильству в УВП.

У першому розділі, що має назву «Теоретико-методологічні засади дослідження насильства в установах виконання покарань України», розглядаються важливі теоретичні проблеми, що стосуються з'ясування стану розроблення проблеми дослідження насильства в УВП, формулювання методології дослідження насильства в УВП, визначення поняття та змісту насильства в УВП, а також інших базових кримінально-правових, пенітенціарно-кримінологічних та кримінально-виконавчих понять і категорій. Також у цьому розділі автором розроблено експериментальну методику дослідження насильства в УВП, що є новаторською за структурно-логічною побудовою й вирізняється науковою новизною.

У другому розділі монографії, який має назву «Кримінально-правова характеристика насильства в установах виконання покарань України», з позиції комплексного (міжгалузевого) наукового підходу обґрунтовано соціально-правову обумовленість кримінальної відповідальності за насильство в УВП шляхом виокремлення таких факторів, як: історичні, загальносоціальні, соціально-економічні, медичні, міжнародно-правові, кримінально-правові та кримінологічні. У межах цього розділу також встановлено об'єкт насильницьких злочинів в УВП, розкрито об'єктивну сторону насильницьких злочинів в УВП, визначено суб'єкта насильницьких злочинів в УВП, вивчено суб'єктивну сторону насильницьких злочинів в УВП.

У третьому розділі монографії, що має назву «Кримінологічна характеристика насильства в установах виконання покарань України», аналізуються стан і тенденції насильства в УВП, що дало автору можливість виявити низку закономірностей у відповідній сфері. Ґрунтовно визначено детермінанти насильства в УВП з урахуванням предметного підходу, диференціації їх на внутрішні та зовнішні причини і умови. Дотримуючись класичного кримінологічного підходу, в межах цього розділу автором здійснено кримінологічну характеристику особи, яка вчиняє насильство в УВП, наведено віктимологічну характеристику потерпілого від насильства в УВП із числа засуджених, а також здійснено кримінологічну характеристику насильства проти персоналу УВП.

Четвертий розділ монографії, який має назву «Теорія і практика запобігання насильству в уста-

¹ Михайлик О. Г. Насильство в установах виконання покарань України: теорія і практика : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2019. 434 с.

новах виконання покарань України», присвячено формулюванню системи запобігання пенітенціарному насильству. Ідеться насамперед про загально-соціальні, спеціально-кримінологічні, індивідуально-профілактичні заходи запобігання насильству в УВП. Також варто підкреслити, що цим розділом охоплюються проблеми аналізу зарубіжного досвіду запобігання насильству в УВП та визначення кримінологічного моделювання запобігання насильству в УВП.

Завершується представлена монографія обґрунтованими висновками, які відповідають поставленим науковим завданням і відображають авторське бачення кримінально-правових, кримінологічних та кримінально-виконавчих проблем запобігання насильству в УВП України.

Заслуговує окремої уваги і схвальної оцінки ґрунтовність здійсненого дослідження, яке не лише охоплює сучасні тенденції пенітенціарного насильства, містить авторські пропозиції щодо його запобігання, а й побудоване на оригінальній методології наукового пошуку, що включає систему загальнонаукових та спеціально-наукових методів із визначеним алгоритмом їх застосування, а саме: діалектичного, аналізу та синтезу, порівняльного (компаративного), історичного, психологічних, герменевтичного, лінгвістичних, статистичного. За допомогою зазначеної методології автором монографії було опрацьовано значну емпіричну базу, яку становили: 1) дослідження в УВП України за підсумками анкетування (опитування) засуджених із проблем застосування до них насильства під час відбування покарання (період дослідження 2014–2018 рр.). Щорічно було проанкетовано та опитано 250 респондентів (усього 1250 осіб); 2) дослідження за підсумками анкетування (опитування) персоналу УВП із проблем виникнення й поширення насильства (період дослідження 2014–2018 рр.). Щорічно було проанкетовано та опитано 150 респондентів (усього 750 осіб); 3) аналіз та узагальнення особових справ засуджених у виправних колоніях Міністерства юстиції України середнього і максимального рівнів безпеки за насильницькі злочини (період дослідження 2014–2018 рр.). Щорічно було вивчено 120 особових справ засуджених (усього 600 справ); 4) аналіз та узагальнення друкованих засобів масової комунікації на предмет висвітлення випадків насильства у виправних колоніях Міністерства юстиції України (період дослідження 2009–2018 рр.). Усього було проаналізовано 500 публікацій).

Автором монографії справедливо наголошено, що паралельно з розвитком кримінально-правових, кримінологічних та кримінально-виконавчих засад запобігання насильству в УВП еволюціонувала й наукова думка, адже проблемам запобігання пенітенціарній злочинності як найнебезпечнішій формі рецидивної злочинності у вітчизняній і зарубіжній науці традиційно приділяється пильна увага. У монографії ретельно зібрано основні результати наукових розвідок щодо окреслених проблем, що розробляли-

ся в попередні роки та на цей час, проаналізовано їхнє значення, актуальність, відповідність сучасним суспільним і правовим реаліям. Такий авторський підхід робить рецензоване монографічне дослідження самостійною працею, яка генерує нове бачення, проте водночас ґрунтується на попередніх напрацюваннях вітчизняної й зарубіжної кримінально-правової, кримінологічної та пенітенціарної науки.

Вважаємо доречним звернення в монографії до зарубіжного досвіду запобігання насильству в УВП, при цьому схвалюємо обґрунтований автором комплексний характер зарубіжних підходів до: 1) розуміння базових цінностей, на які посягають насильницькі діяння, що мають місце в пенітенціарних установах (загальноправова складова); 2) власне процесу організації та виконання покарання у вигляді позбавлення волі (кримінально-виконавча складова); 3) організації запобіжної діяльності як ключового елемента кримінологічної теорії і практики (кримінологічна складова). Наведені складові частини, на переконливу думку автора, у своїй сукупності утворюють комплексний механізм запобігання насильству в УВП як на міжнародно-правовому рівні, так і прикладі конкретних зарубіжних країн.

Водночас ряд положень монографічного дослідження (зокрема щодо позитивної оцінки системи одиночного ув'язнення, можливості продовження перебування засудженого в умовах ізоляції на строк, протягом якого він злісно ухилявся від виконання вимог режиму УВП, був визнаний злісним порушником установленого порядку відбування покарання) створює підґрунтя для наукової дискусії. При цьому переконані, що від розвитку наукової дискусії завказаними напрямками науки кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права лише виграють, поповнившись новими науковими розробками.

Рецензована монографічна робота є самостійним і завершеним дослідженням, у якому отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему щодо запобігання насильству в УВП України, обґрунтування теоретичних і методологічних засад, розроблення науково-практичних рекомендацій. З огляду на актуальність теми монографічного дослідження, ступінь наукової новизни, обґрунтованість висловлених пропозицій, теоретичну й практичну значимість одержаних результатів можна стверджувати, що монографія «Насильство в установах виконання покарань України: теорія і практика», яка підготовлена Михайликом Олександром Григоровичем, є вагомим внеском у науку кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права.

Загалом можна констатувати, що рецензована монографія містить усебічно обґрунтоване нове вирішення актуальної наукової проблеми, а тому видання буде цікавим і корисним для широкого кола читачів: науковців, викладачів, курсантів (студентів) і слухачів закладів освіти юридичного профілю, персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.